

УДК 81'373.231(=161.2)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.2>

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ЛАНДШАФТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

FEATURES OF THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF A FULL-SCALE WAR

Белей Л.Л.,

orcid.org/0000-0003-4094-6418

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу мов України,

Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

У пропонованому дослідженні проаналізовано трансформації мовного ландшафту України в умовах повномасштабної війни 2022–2026 рр. Мовний ландшафт розглядається як сукупність публічних написів (вивіски, реклама, графіті тощо), що виконують інформаційну та символічну функції і водночас відображають владні відносини, ідентичності та ідеологічні настанови у суспільстві. Актуальність роботи зумовлена інтенсивною динамікою змін у багатомовному середовищі під впливом воєнного конфлікту, що переводить мовний ландшафт із площини символічного конструювання у площину символічного контролю над публічним простором.

На основі аналізу понад 150 зафіксованих елементів мовного ландшафту виокремлено три основні ареали: прифронтовий, тилловий та окупований, кожен з яких має специфічні характеристики. У прифронтовому ареалі спостерігається паралізація творення таких елементів як комерційні вивіски та реклама і поява нових специфічних елементів: маркування блокпостів, попереджувальні таблички, написи на техніці, графіті та листівки. Значна частина таких елементів створюється військовими або цивільними, а також військово-цивільними адміністраціями.

Тилловий ареал характеризується активною символічною переорганізацією простору: поширенням патріотичних гасел, процесами деколонізації топонімії, ребрендингом комерційних назв, а також розвитком меморіальних практик, зокрема створенням алей пам'яті загиблих військових. Окрему роль відіграють внутрішньо переміщені особи, які впливають на локальні мовні ландшафти через підприємницьку діяльність. Водночас посилюється рекрутингова комунікація військових структур, що використовує інструменти маркетингу та брендингу.

На окупованих територіях мовний ландшафт зазнає примусової русифікації, витіснення українськомовних елементів та нав'язування російських ідеологічних наративів. Тут він функціонує як інструмент політичного контролю, легітимізації окупаційної влади та пропаганди, що супроводжується обмеженням або ліквідацією альтернативних (проукраїнських) знаків.

Ключові слова: мовний ландшафт, деколонізація, графіті, публічний простір, русифікація

The proposed study analyzes the transformations of Ukraine's linguistic landscape under the conditions of the full-scale war of 2022–2026. The linguistic landscape is understood as a set of public inscriptions (signage, advertising, graffiti, etc.) that perform both informational and symbolic functions, while simultaneously reflecting power relations, identities, and ideological orientations within society. The relevance of the study is based on the intense dynamics of change in a multilingual environment under the impact of armed conflict, which shifts the linguistic landscape from the sphere of symbolic construction to that of symbolic control over public space.

Based on the analysis of more than 150 documented elements of the linguistic landscape, three main areas are distinguished: frontline, rear, and occupied, each characterized by specific features. In the frontline area, there is a paralysis in the production of such elements as commercial signage and advertising, alongside the emergence of new, specific elements: checkpoint markings, warning signs, inscriptions on military equipment, graffiti, and leaflets. A significant portion of these elements is created by military personnel or civilians, as well as by military-civil administrations.

The rear area is characterized by an active symbolic reorganization of space: the spread of patriotic slogans, processes of the decolonization of toponymy, the rebranding of commercial names, as well as the development of memorial practices, particularly the creation of memorial alleys dedicated to fallen soldiers. Internally displaced persons also play a distinct role, influencing local linguistic landscapes through entrepreneurial activities. At the same time, recruitment communication by military structures is intensifying, employing marketing and branding tools.

In the occupied territories, the linguistic landscape undergoes forced Russification, the displacement of Ukrainian-language elements, and the imposition of Russian ideological narratives. Here, it functions as an instrument of political control, legitimization of the occupation authorities, and propaganda, accompanied by the restriction or elimination of alternative (pro-Ukrainian) signs.

Key words: linguistic landscape, decolonization, graffiti, public space, Russification.

Постановка проблеми. Мовний ландшафт, тобто за класичним визначенням «мова публічних і комерційних знаків на певній території» [7], не міг не змінитися під впливом повномасштаб-

ної війни в Україні, яка уже триває більше чотирьох років.

До 2022 року український мовний ландшафт відображав домінування української і російської

серед населення, у ньому було багато елементів з радянських часів, натомість пряма агресія Росії стала катализатором ревізії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом багатомовні території, у яких відбуваються конфлікти, мають найдинамічніші мовні ландшафти, які привертають увагу дослідників.

Наприклад, Е. Бен-Рафаель та ін. досліджували ізраїльсько-палестинський мовний ландшафт, зокрема видимість івриту, арабської та англійської у різних містах [5]. К. Темістоклеус опублікувала статтю про мовний ландшафт розділеної Нікосії на Кіпрі [12]. М. Білкіч дослідила графіті у Боснії та Герцеговині [6], а Ф. Маклафлін – мовний ландшафт міст на півночі Малі (Гао, Кідал та Тімбукту) і навіть вживає термін «linguistic warfare» [8]. На тему мовного ландшафту воєнного Києва з'явилася стаття авторства М. Вакулич [1], однак бракує ширшого дослідження трансформацій мовного ландшафту України під впливом війни у різних її частинах і в різні періоди.

Мета дослідження. Описати і структурувати основні зміни мовного ландшафту України у контексті повномасштабного вторгнення Росії, окреслити головні тенденції.

Виклад основного матеріалу. За Р.Ландрі та Р.Бурі мовний ландшафт має дві функції: інформаційну та символічну [7, с.26].

Е.Бен-Рафаель та ін. розглядають його крізь призму «символічного конструювання публічного простору, що перебуває під контекстуальним впливом трьох чинників: раціональних міркувань, пов'язаних з очікуваною привабливістю знаків для публіки та клієнтів; прагнення авторів знаків виразити власну ідентичність через вибір форм, які так чи інакше відображають їхню публічну самопрезентацію; а також владних відносин, що зрештою стоять за такими виборами, коли різні соціально-політичні сили мають взаємно несумісні інтереси» [5, с.8].

Мовний ландшафт може відображати мультилінгвальність спільноти та домінантність і витісненість мовних груп.

Е.Шогамі відзначає, що якщо країна мультилінгвальна, кожен приклад вибору мови та її представлення на публічних знаках виражає символічне значення легітимності, домінантності та відповідності мов та спільнот, які вони репрезентують [10, с.37].

За Р.Ландрі та Р.Бурі «відсутність мови якоїсь мовної групи у мовному ландшафті може призвести до того, що члени цієї групи почнуть слабше оцінювати силу своєї мовної спільноти і можуть втратити бажання передавати свою мову наступ-

ним генераціям та виділятися в окрему мовну групу» [7, с.29].

Е. Шогамі та ін. відзначають, що публічний простір може функціонувати як «важлива арена боротьби за інтерпретацію» [11]. К. Темістоклеус додає, що мовний ландшафт «відображає напругу та боротьбу за владу і є простором, де обговорюються ідентичності, поширюються ідеології та реалізується політичний активізм» [12].

У контексті війни «мовний ландшафт переходить від символічного конструювання публічного простору до символічного контролю над публічним простором» (Мак). Також у цьому контексті елементи мовного ландшафту можуть ставати знаряддям мовного насилля проти «Іншого» [див. 6].

Якщо у певній країні довгий час точиться війна, під час якої відбувається окупація, як у випадку України, доречно розглядати три різні ареали мовного ландшафту зі своїми особливостями: прифронтовий, тиловий та окупований. Далі детально розглянемо кожен з цих ареалів. Для аналізу зафіксовано понад 150 елементів мовного ландшафту України у період 2022 – 2025 рр.

На прифронтових територіях (в умовах динамічного фронту) функціонування публічного простору і, відповідно, мовного ландшафту суттєво змінюється.

- Через закриття авіасполучення мовний ландшафт аеропортів перестає функціонувати.
- Практикується демонтаж або замальовування вказівників, стел з назвами населених пунктів на в'їзді у міста, таблиць з назвами вулиць і площ, щоб ускладнити навігацію противнику.
- Бізнес паралізується, і, відповідно, не з'являються нові ресторани, магазини, реклама тощо.
- Органи влади або покидають прифронтову територію, або зайняті нагальнішими справами, ніж регулювання мовного ландшафту.
- З'являються специфічні елементи мовного ландшафту, пов'язані з бойовими діями.

Задля посиленого контролю над цивільним населенням і уникнення прихованої інфільтрації ворога облаштовують блок-пости з відповідними текстовими знаками: «Стоп», «Контроль», «Вимкніть фари, увімкніть освітлення салону, підготуйте документи» тощо.

На стратегічних об'єктах з'являються знаки про заборону фотографування, іноді саморобні. На огорожі біля київської телевежі, що зазнала обстрілу 1 березня 2022 року, висів саморобний плакат з помилкою в англійській частині «Не фотографувати No Foto».

Заміновані території також маркуються для цивільних таблицями з написами «Міни», «Прохід заборонено», «Заміновано» тощо.

Також з'являються такі елементи мовного ландшафту, як написи та знаки на військових автомобілях, техніці, снарядах, на волонтерському транспорті та автомобілях преси.

Автомобілі військових часто підписують позивними власників або замовляють відповідні номерні знаки («Титан», «Швейк», «Малий»). Танки та спеціалізовану техніку (БТР, ББМ, БРДМ, МТ-ЛБ, САУ тощо) маркують спеціальними тактичними знаками (хрест, трикутник в українців; Z, V у росіян), щоб уникнути дружнього вогню, а також написами для підняття бойового духу («Слава Україні», «За Бучу», «Помста» в українців; «на Львов», «на Берлін» у росіян) тощо.

Волонтери і преса маркують свій транспорт написами «Волонтер», «Преса Press», щоб прискорити перевірку на блокпостах і не стати жертвами того ж дружнього вогню.

Окремий жанр прифронтових елементів мовного ландшафту – це написи на снарядах, бомбах та ракетах. Звісно, якщо вони долетять і здетонують, то ніхто ці написи не побачить, але їх фотографують перед зарядженням/спорядженням і публікують ці знімки у соцмережах.

Найчастіше на снарядах пишуть про помсту «За [ім'я полеглої особи, населений пункт, який постраждав від обстрілу]» або просто якогось адресанта «Від [ім'я особи]». Черкаські волонтери зробили з цієї практики фандрейзінговий інструмент. Вони запустили сервіс signmyrocket.com [9], у якому будь-хто за окрему ціну може замовити напис або зображення на артилерійських снарядах та військовій техніці. Як відзначає автор проєкту А. Соколенко, «іноді на снарядах вітають з днем народження або з річницею, було кілька пропозицій одружитися і навіть одна пропозиція розлучитися, часто замовляють якісь жарти чи малюнки пенісів»; серед замовників багато американців та фінів, які мстяться за родичів, що загинули в радянсько-фінській війні [2].

В умовах активних бойових дій окупанти не мають можливості зайнятися глибокою ревізією мовного ландшафту, однак майже відразу після захоплення вони виправляють стели з назвами населених пунктів при в'їзді/виїзді на російськомовні (часто спрями з фарбою), оскільки таким чином утверджують власний контроль («Рубіжне» на «Рубежное», «Маріуполь» на «Мариуполь», «Херсонська область» на «Херсонская область»). Так само українські бійці після деокупації змінюють стели на українськомовні.

Автори перерахованих прифронтових елементів мовного ландшафту – військові. Деякі елементи – приватно-офіційні, створені за ініціативи військових адміністрацій (попереджувальні таблиці, написи на блок-постах), а деякі – приватна ініціатива військових – написи на техніці, снарядах тощо.

Цивільні також створюють специфічні елементи мовного ландшафту у зоні бойових дій, як правило – саморобні написи. Одні з них адресовані землякам і українським бійцям (патріотичні графіті «Слава Україні», «Смерть ворогам», «Путін хуйло» тощо) інші – окупантам, російською мовою. Насамперед ідеться про намагання убезпечитися. На парканах будинків, на дверях, тротуарах залишали написи «Люди», «Тут живуть люди», «Дети», «Осторожно дети», щоб приміщення не штурмували і не обстрілювали.

У Броварському районі на Київщині, невдовзі після деокупації я зафіксував діалог у графіті. Спочатку написи залишив російський окупант, а над ними дописали свої коментарі українські цивільні: «Сдесь будет мир!» дописано «Без кацапів!»; «Не верьте власти!» дописано «Зараз я покажу звідки на Білорусь готувався напад».

У звільненому Ягідному на Чернігівщині я зафіксував графіті, написані тувинською «Чурт ап турар» [моя країна завойовує] та «Шу-де» [гайда!], оскільки саме тувинські окупанти були дислоковані у селі.

У цьому ж населеному пункті майже місяць у підвалі школи утримували в нелюдських умовах цивільних мешканців, які залишили на стінах дитячі малюнки з написом «Ні війні», календар з позначеними днями, проведеними у підвалі, та імена людей, які загинули від браку повітря з датами смерті.

Окремий прифронтовий жанр мовного ландшафту – листівки із закликами здаватися або переходити на сторону ворога, які розклеюють по населених пунктах, вистрілюють спеціальними артилерійськими снарядами або скидають з дронів. У Києві у березні 2022 року розклеювали таку листівку: «РуZZкий солдат, у тебя есть шанс остаться живым! Выходите с белым флагом и получите амнистию и 500 000 рублей за технику и оружие!»

Натомість росіяни у 2022 році вистрілювали на Чернігівщині з артилерії російськомовні листівки, адресовані українським бійцям: «Сохрани свою жизнь, пиши +38... Viber, Whatsapp, Telegram, Signal СМС Инструкция: 1.Отсоедините магазин от своего оружия 2. Повесьте оружие на левое плечо стволом вниз. 3. Поднимите руки над голо-

вой и медленно приближайтесь к позициям войск. 4. Поднимите кусок белой ткани, платок или эту листовку. Военнослужащие Вооруженных Сил Российской Федерации знают эти условные знаки, являющиеся свидетельством вашего мирного намерения».

У 2025 році у прифронтовій Чернігівщині окупанти розкинули листівки уже українською мовою з метою пошуку колаборантів. Це була намальована стогривнева купюра з текстом «Поділися координатами і допомагай наводити вогонь, отримаєш справжні».

У тиловому ареалі України зміни мовного ландшафту мають інший характер. Після шоку від початку повномасштабних бойових дій, стабілізації фронту та призвичаєння до нових реалій відбулися такі зміни:

На початкових етапах повномасштабного вторгнення у тилових регіонах широко тиражувалися мотиваційні білборди з написами «Русский военный корабль, иди на хуй», «Слава Україні, смерть врагам», «Доброго вечора, ми з України» та ін. Це явище було масовим, йому характерна толерантність до обценної лексики у публічному просторі.

Далі на стихійному рівні почалася деімперіалізація публічного простору, яка вилілася у Закон Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії 2023 року [3]. Як наслідок, відбулася ґрунтова ревізія назв населених пунктів, вулиць, площ, демонтувалися пам'ятники російським персоналіям. Як наслідок, зникла велика кількість елементів мовного ландшафту, нав'язаних за часів Російської імперії та СРСР. В умовах війни цей процес відбувався значно швидше, ніж у мирний час. Старі вказівники і таблиці замінювали оперативніше, ніж під час дерядянізації у перші роки незалежності. Масштаб цих змін дуже суттєвий. Станом на кінець 2024 року перейменовано понад 25 тис. об'єктів топоніміки демонтовано понад 1060 пам'ятників [4].

Низка російськомовних брендів під впливом війни зробили ребрендинг і змінили також вивіски (ресторан «Чорноморка» – «Чорноморка», мережа кав'ярень «Горький» – «GRKY»).

Ще одна особливість тилового ареалу – це діяльність внутрішньо переміщених осіб. Нерідко вони відкривають свої бізнеси (кафе, ресторани тощо), у яких акцентують на своєму походженні. Наприклад, кафе «Дендик» [острів біля Бердянська] у Львові, ресторани «Ха» [власники – переселенці з Харкова] у Києві тощо.

Також у тилових населених пунктах, звідки походять полегли бійці, практикують вшанування їхньої пам'яті у публічному просторі. У центральних частинах міст облаштовують алеї з банерами. На них друкують портрети полеглих бійців, їхні імена, позивні, роки життя і назви підрозділів, де вони служили. Також встановлюють меморіальні дошки на школах, де вони навчалися, іноді з'являються графіті з портретами на будинках, де вони мешкали.

У Києві є загальнонаціональні стихійні меморіали: стіна Михайлівського собору (до 2022 року на ній організовано наклеювали фотографії та інформацію про полеглих бійців, а далі її почали доклеювати стихійно) та клумба на Майдані Незалежності, на якій залишають прапорці з іменами, іноді портрети та прапори підрозділів. Ці елементи мовного ландшафту, попри стихійність, мають важливе значення, їх відвідують міжнародні делегації.

Оскільки війна триває довгий час, а потреба у поповненні лав захисників перманентна, у тилових містах набирає розмаху рекрутингова реклама. Окремі військові формування подають себе як бренди з конкурентними перевагами та бонусами, розпрацьовують маркетингові стратегії і замовляють професійний дизайн та поліграфію. У 2025 році найпомітнішими були «Третій армійський корпус», корпус «Хартія», корпус «Азов», Сили спеціальних операцій та ін.

На окупованих територіях (віддалених від фронту) росіяни намагаються максимально русифікувати мовний ландшафт: відчищають україномовні елементи, повертають старі комуністичні назви, нищать пам'ятники жертвам Голодомору та репресій, героям АТО-ООС, встановлюють свої пам'ятники (Александрю Невському, Сталіну) тощо.

Окрім того, ревізії піддаються елементи мовного ландшафту на держустановах. Наприклад, окуповану Донеччину росіяни називають так званою «Донецькою Народною Республікою» і всі органи влади на вивісках мають саме цю назву.

Росіяни також намагаються переконати місцеве населення у тому, що захоплені території «російські». На це спрямовується потужна рекламна кампанія. Так в окупованому Херсоні у 2022 році окупанти розклеїли білборди «Россия здесь навсегда», «Херсон – город с русской историей» тощо.

Росіяни активно рекламують службу у своїй армії на окупованих територіях. Акцент роблять на грошових виплатах. Наприклад, ось текст реклами з Криму 2025 р.: «Заклучи контракт в Крыму Получи 2,2 млн. руб. Тел...».

Меморіалізація загиблих на війні відбувається з меншим масштабом, ніж на підконтрольних Києву територіях. Тільки у 2025 році в окупованому Луганську відкрили «Аллею російської слави» з 10 бюстами місцевих колаборантів, які воювали за Росію.

Опір і антиросійські елементи мовного ландшафту (графіті, листівки) можуть призвести до суворого покарання. Тож навіть якщо вони з'являються, їх швидко ліквідовують.

Висновки. Найголовніші риси воєнного мовного ландшафту України у період 2022 – 2026 рр. такі:

- Сформувалися три окремі ареали: прифронтовий (паралізований бізнес та органи влади, поява специфічних приватних елементів мовного ландшафту авторства військових та цивільних);

тиловий (елементи патріотичної пропаганди та підняття духу, ревізія російських елементів мовного ландшафту, вплив ВПО, пошанування загиблих бійців, реклама служби в українському війську); окупований (відчищення українських елементів мовного ландшафту (як офіційних так і приватно-офіційних), пропаганда російськості та служби в окупаційній армії).

- Зміни у мовному ландшафті значно інтенсивніші, ніж у мирний час, старі елементи мовного ландшафту швидко відчищають.

- Мовний ландшафт стає своєрідним маркером контролю над територією (стели на в'їзді у населені пункти, пам'ятники, нави вулиць і площ)

- У сфері мовного ландшафту відбуваються гострі протистояння (на кшталт випалень на іншу мову та діалогів у графіті).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вакуліч М. Мовний ландшафт Києва в час російсько-української війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 82, том 1, 2024. С. 314-319.
2. Волонтерський серфінг. URL: <https://uchoose.uacrisis.org/volonterskyj-serfing/> (дата звернення: 21.02.2026).
3. Закон Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> (дата звернення: 21.02.2026).
4. Понад 25 тисяч об'єктів топонімії перейменовано URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/ponad-25-tysyach-obyektiv-toponimiyi-pereymenovano-pershii-oficiyni-dani-shchodo-realizaciyi-dekolonizacijnogo-zakonu> (дата звернення: 21.02.2026).
5. Ben-Rafael E., Shohamy E., Amara M.H., Trumper-Hecht, N. Linguistic Landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. *International Journal of Multilingualism*, Vol. 3, № 1, 2006. P. 7-30.
6. Bilkić M. Emplacing hate: Turbulent Graffscapes and linguistic violence in post-war Bosnia-Herzegovina. *Linguistic Landscape*. Vol. 4, № 1, 2018. P. 1-28.
7. Landry R., Bourhis R. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology*, Vol. 16, № 1, 1997. P. 23-49.
8. McLaughlin F. Linguistic warscapes of northern Mali. *Linguistic Landscape*, Vol. 1, № 3, 2015, P. 213 – 242
9. Send your message to the Russian Invaders! URL: <https://signmyrocket.com/> (дата звернення: 21.02.2026).
10. Shohamy E. Language policy: Hidden agendas and new approaches. New York: Routledge, 2006. 185 p.
11. Shohamy E., Ben-Rafael E., Barni M. Linguistic Landscape in the City. Bristol: Multilingual Matters, 2010. 384 p.
12. Themistocleous, C. Multilingual voices of unification in 'No man's land': evidence from the linguistic landscape of Nicosia's UN-controlled buffer zone. *Linguistic Landscape*. Vol. 6, № 2, 2020. P. 155-182.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026